

УДК 811.161'373:398.332.1

Сустрэча вясны ў абрадавым календары ўсходніх славян

К.Л. Хазанова

У артыкуле аналізуюцца лексемы, звязаныя з каляндарнымі абрадамі сустрэкання вясны. Каляндарна-абрадавыя намінацыі вясенняга цыклу ва ўсходнеславянскіх гаворках падкрэсліваюць блізкасць і агульнасць паходжання моў усходніх славян і сведчаць аб спецыфічных рысах кожнай з усходнеславянскіх моў.

Ключавыя словы: абрад, гаворка, дыялект, каляндар, лексема, лексіка, масленіца, матывацыя, найменне, намінацыя, традыцыя.

In the article the lexemes connected with the calendar ceremonies of the meeting of spring are analyzed. The author states that the nominations of the calendar ceremonies of a spring cycle in the East Slavic dialects specify affinity and generality of the origin of languages of the east Slavs and testify the specific lines of each of the East Slavic languages.

Keywords: ceremony, calendar, dialect, lexeme, lexicon, motivation, name, nomination, Shrovetide, tradition.

Паводле старажытнай усходнеславянскай традыцыі гадавы прыродна-гаспадарчы цыкл пачынаўся вясной. У пару абуджэння ваколіц, абнаўлення акаляючай прыроды і чалавеку трэба было пасля доўгай і часцей халоднай зімы зноў актывізаваць гаспадарчую працу, перш за ўсё брацца за апрацоўку зямлі. Радасныя пануцці ад веснавога сонейка, ад свежай, маладой зеляніны выявіліся ў веснавой каляндарнай абраднасці ўсходніх славян, і перш за ўсё – у святах

Потом ели [8, с. 78–80]. Місія асобных птушак была вельмі значная, бо яны станавіліся веснікамі надзеі людзей на добры ўраджай, што абазначала добрае, сытае жыццё ўвесь наступны год: *Несколько ж аворонков клали в закрома. Когда выходили в поле, брали их вместе с зерном и там на поле ели, чтобы был урожай ай сорок пудов* [8, с. 78–80]. Вобразы жаўрукоў традыцыйныя і ў беларускіх песнях, прысвечаных гуканню вясны: *Жаварончкі прыляцелі, Вясну красну захацелі...*

У некаторых выпадках разам з жаўрукамі запрашаюцца іншыя птушкі: *«Жавороночки, перепелочки, прилетите к нам, принесите Весну-красну!»* [8, с. 78–80]. Але нават капі на Саракі ўжываліся іншыя назвы прысмакаў, абавязковай была форма птушкі і нязменнай сувязь з вясной, летам і будучым плёнам: *Пекли пекушки в форме птичек. На Сороки пекли плюшечки-ж аворонки. На Сороки пекли куликов и с ними кувыркались на соломе и приговаривали: «Кулики-ж аворонушки, летите у водонушки, пашаничку клевать, куколь выбирать»* [8, с. 78]; *Блинцы пекли, оладья. Пышки делали, как сороки, хвост кверху. Типа крестика, а внутрь кладёт денежку на счастье. Пекли ж авораты. Испекешь, дети их возьмут и на улицу идут: «Жавораточки летите, вы нам летушку несите!»* Звали, чтоб лето пришло. А пекли ж аворонков, *орешки...* На *Сороки* пекут *птичек* – булочки в форме птичек, их едят в семье, выходят с этими *птичками* на улицу и кличут весну.. В понедельник после Масленицы пекли *туж ики*. *«Туж ик помаслёный»* – как пышки с головой и крыльшками. Дети выносят на улицу и говорят: *«Туж ик-ж авороньки, где ваша мать? За лясом привязана поясом»* [8, с. 80].

Па звестках беларускіх этнографу,

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ ФРАНЦИСКА СКОШИЦА

З прыходам і замацаваннем ва ўсходнеславянскім абрадавым календары хрысціянства Камаедзіца саступіла месца Масленіцы, якая пераняла ад язычніцкай Камаедзіцы выпяканне бліноў, гатоўку лепшых страў, вяселья гульні, кірмашы, хаджэнне з мядзведзем.

Гаворкі ўсходніх славян захоўваюць варыянтныя назвы: *Масленіца, Масляна, Масліха, Масленка, Масна, Масница* (**Масленіца** – провады зімы. На **Масленку** бліны пякуць, сала прагуць, ядуць і сыр дзегалі, тварог падсушваюць, маслам залівалі (в. Хальч, Ветк); **Масліха**, *шчаслінка ты мая, Працяніце шчаслінка да Вялікадня* (в. Хальч, Ветк.); **Масленіцу** называлі **Масленой** [8, с. 73]; Загалом **Масляна** вважалася ж іначым святам [12]; *Жінкі, зібравшыся у гурт ішлі в пonedілок до корчми і відзначалі "початок Масной"* [12]). Этымалогія найменняў звязана са словам *масла*: у дні Масленіцы апошнія разы перад доўгім Вялікім Пастом можна было частаваць масла. Нездарма ўзніклі прымаўкі, што шкадуюць аб невялікай працягласці свята: *"Масляна, Масляна, яка ти мала, якби ж тебе сім неділь, а посту одна!"* [10, с. 148]; *Не ўсё кату Масленіца*.

Даты Масленіцы ва ўсходніх славян непасрэдна былі звязаны з Велікодным календаром. Дні свята адлічваліся за сорок дзён да Вялікадня перад Вялікім пастом. Паводле адносін да Вялікадня праваслаўная ўсходнеславянская Масленіца падобная на каталіцкі заходнееўрапейскі карнавал. Адпавядаюць таксама і некаторыя характэрныя рысы: дні Масленіцы, як і дні карнавалу – апошнія перад Вялікім Пастом дні, калі дазваляюцца мясныя стравы, можна павесяліцца і пагуляць. Відаць з гэтай прычыны Масленіца ва ўсходніх славян адзначалася на працягу тыдня.

У беларускіх гаворках гэты тыдзень называецца *Масленечны*. **Масленечны** – тыдзень перад *Масленіцай* (в. Старое Сяло, Ветк.). У рускіх гаворках такі тыдзень мае найменне *Масленіца, Масленицкая неделя, Широкая Масленіца, Сырная неделя, Мясопустница*: **Масленіца** называлася **Широкой**. *Гулялі всю неделю, пеклі блины с маслом и с сыром* [8, с. 64]; *Начинают праздновать Масленіцу со вторника. Всю Масленіцу пекут блины с маслом, сметаной, молоком. Первый блин клали на икону, говорили: «Встречаем Масленіцу».* **Масленічная неделя** называлася **сырною** [8, с. 65]; *Длилась Масленіца неделю. Называли Сырная, Мясопустница. Гуляния начинались с четверга* [8, с. 70]; **Масленіцкая неделя** *длилась семь дней. Суббота называлась широкой, воскресенье – прощный день* [8, с. 75]. Украінскія гаворкі для масленічнага тыдня фіксуюць назвы *Масляна, Сиропустний тижень, Пуцэння, Загальніця, Ніж ков заговини, Колодїй* [12].

Асноўная харчовая традыцыя ўсходніх славян на Масленіцу – *бліны, блінцы, млінци* (украінская мова). Гаспадыні валодапа сакрэтамі іх гатавання, якія перадаваліся ад маці да дачкі. Захоўваліся абрады першага выпечанага бліна. Прыгадаем вядомую прыказку аб першым бліне комам. Масленічнымі блінамі частавалі гасцей і самі хадзілі з блінамі ў гасці. У рускіх гаворках, акрамя бліноў, адзначаюцца печаныя з цеста *арэхі*: *Молодые, поженившиеся первый год, пекут и раздают орехи* [8, с. 69]; *Выпекали орехи вместе с тыквенными семечками. Пекли их так: натурали тесто, мелко резали и красили в малиновый цвет* [8, с. 69].

Знакамітым масленічным абрадавым пачастункам з'яўляюцца варэнкі. Асабліва ўлюбёныя яны ва Украіне: *Головною їж ёю на Масляну є вареники з сиром і сметаною* [10, с. 149]; *Це обрядове іство було особливо пошанованим у неділю, а тому казалі: "Вареники доведуть, щор і хліба не дадуть"* [12].

Адметнай масленічнай традыцыяй усходніх славян таксама былі *калодкі*, якія з жартамі і смехам вешалі на тых хлопцаў і дзяўчат, што не ажаніліся. Такі звычай вядомы беларускім, рускім і ўкраінскім гаворкам. Украінскія гаворкі захавалі ўказаны абрад больш развіты. Калодку ладзілі жанчыны ўвесь тыдзень: у панядзелак зранку збіраліся ў карчме, абарочвалі калодку кавалкамі палатна, што абазначала нараджэнне калодкі. Адзначэнні працягваліся да суботы: *"У пonedілок колодка народилась, у вівторок христилась, у середу похрестили, в четвер колодка помирає, в пятницю її хороняць, а в субботу плачуть"* [10, с. 147–148].

Даследаванія адзінкі календарна-абрадавай лексікі ўсходнеславянскага веснавога цыклу падкрэсліваюць блізкасць і агульнасць паходжання моў усходніх славян.

Разнастайнасць і багацце каляндарна-абрадавых традыцый беларусаў, рускіх, украінцаў накіроўвае на неабходнасць іх захавання і дэталёвага навуковага вывучэння. У асобных абрадах веснавога цыклу можна адшукаць сляды старажытнейшых язычніцкіх вераванняў і традыцый усходніх славян. Некаторыя веснавыя язычніцкія святы і абрады былі адаптаваны хрысціянствам і на сучасным культурна-гістарычным часавым зрэзе ствараюць уражанне даволі арганічнага ўваходжання ў хрысціянскія традыцыі. Разгледжаная лексіка сведчыць таксама аб адметнасцях і спецыфічных асаблівасцях кожнай з усходнеславянскіх моў.

Літаратура

1. Барташэвіч, Г.А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя / Г.А. Барташэвіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1985. – 231 с.
2. Беларуская вусна-паэтычная творчасць / Кабашнікаў К.П., Фядосік Л.С., Ліс А.С. і інш. – Мінск : Выш. школа, 1988. – 345 с.
3. Крук, І.І. Сімволіка беларускай народнай культуры / І.І. Крук. – Мінск : Беларусь, 2011. – 430 с.
4. Ліс, А.С. Беларуская каляндарна-абрадавая песня ў кантэксце фальклорных традыцый славян / А.С. Ліс. – Мінск : Беларуская навука, 2008. – 290 с.
5. Сяменьчык, Я. Беларускія святы: Камаедзіца / Я. Сяменьчык [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://jivebelarus.net/our-heritage>. Дата доступа: 27.02.2012.
6. Сапега, В.Г. Украінскія народныя святы та звычаі / В.Г. Сапега [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://www.sviato.in.ua>. Дата доступа: 05.11.2013.
7. Тут і далей фактычны матэрыял картатэкі лінгвістычнай лабараторыі кафедры беларускай мовы УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны» з указаннем лакалізацыі (населеных пунктаў раёнаў Гомельскай вобласці: Ветка. – Веткаўскі, Добр. – Добрушскі, Чач. – Чачэрскі) і захаваннем фанетычных і граматычных адметнасцей мясцовага вымаўлення.
8. Календарныя обряды і абрадавая поэзія Воронежскай области. Афанасьевский сборник. Материалы и исследования. – Вып. III. / Сост. Пухова Т.Ф., Христова Г.П. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2005. – 249 с.
9. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер. Т. 2: Е–Муж. / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М. : Прогресс, 1986. – 672 с.
10. Воропай, Олекса. Звычаі нашого народу: Етнографічний нарис / Олекса Воропай. – Мюнхен : Українське видавництво, 1958. – 310 с.
11. Словарь русских народных говоров: в 42 т. / под ред. Ф.П. Филина [гл. ред.]. Т. 14: Кобзарик–Корточки. – Ленинград : Наука, 1978. – 376 с.
12. Скуратівський, Василь. Дідух: Свята українського народу / Василь Скуратівський [Электронны рэсурс]. Рэжым доступа: <http://www.sviato.in.ua>. Дата доступа: 15.03.2013.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступила в редакцию 26.12.2013